

JAAKKO BELT

The *Guardian* uutisoi 21. elokuuta, että Israelin asevoimien tietokannan mukaan 83 prosenttia Gazan sodan aikana kuolleista on siviilejä. Seuraavana päivänä YK julisti Gazan kaupungin alueelle nählöhädän, joka on täysin ihmisen aiheuttama.

Israelin sotatoimien ja Gazan saarron tuottaman tuhon mittakaava ja inhimillinen hinta on käynyt kaikille selväksi, mutta edelleen väitellään siitä, millä termein katastrofia tulisi kuvata. Lehtemme numerossa 1/2025 luotiin katsaus tutkimuslähtöiseen debattiin kansanmurhan käsitteistön soveltuvuudesta Israelin toimiin Gazassa¹. Sodan edetessä yhä useampi kansanmurhatutkija ja oikeusoppinut on todennut kansanmurhan kynnyksen ylittyneen, joukossaan monia termin käyttöön varovasti ja varautuneestikin suhtautuneita². Syyskuun taitteessa kiistassa saavutettiin jonkinlainen rajapyykki, kun kansanmurhatutkijoiden suurin kansainvälinen yhteistyöjärjestö IAGS hyväksyi päätöslauselman, jonka mukaan Israelin toimet Gazassa täyttävät kansainvälisen oikeuden määrittelemät ehdot kansanmurhalle.

IAGS:n suorasanaainen ja painava kannanotto heijastelee yleisempää siirtymää julkisessa keskustelussa. Yleinen mielipide on kallistumassa siihen suuntaan, että Israel syyllistyy Gazassa kansanmurhaan. Kansanmurhaksi nimeämisellä on moraalista, oikeudellista, historiallista ja ennen pitkää poliittistakin merkitystä.

*

Kansanmurhan käsitteen painoarvo juontaa osaltaan juurensa sen alkuperään. Käsite syntyi toisen maailmansodan tilinteossa, kun tapahtuneille julmuuksille haettiin nimiä ja natsijohtajien sota-oikeudenkäynteihin sorvattiin syytekohtia. Käsitteen luonut ja sille sanan *genocide* antanut puolanjuutalainen lakimies Raphael Lemkin viittasi termillä laveasti ”kansakuntien ja etnisten ryhmien tuhoamiseen” – tekoihin, jotka oli ”suunnattu yksilöitä vastaan, ei yksilöinä vaan kansallisten ryhmien jäseninä”³. Kuten Philippe Sands esittää, vuonna 1945 Nürnbergin oikeudenkäynnin syytekirjelmään tuotiin uudissanoja teoille, joita sotarikosten kategoria ei vielä tunnistanut tai kattanut:

”Tämä oli ensimmäinen kerta ihmiskunnan historiassa, kun valtiojohtajia saatettiin kansainvälisessä tuomioistuimessa tilille rikoksista ihmisyyttä vastaan ja kansanmurhasta, kahdesta uudesta rikoksesta.”⁴

Samalla valettiin Sandsin mukaan perusta modernille kansainväliselle oikeudelle.

Lemkinin työ kantoi hedelmää, kun YK:n yleiskokous totesi vuonna 1946, että kansanmurhassa kiistetään ”kokonaisten ihmisryhmien olemassaolon oikeus”⁵. Samalla se vahvisti kansanmurhan kansainväliseksi rikokseksi. Oikeu-

dellisen määritelmänsä termi sai yleissopimuksessa kansanmurhan estämiseksi, jonka YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 1948⁶. Asiakirjassa kansanmurhalla viitataan ”tekoihin, joiden tarkoituksena on kansallisen, etnisen, rodullisen tai uskonnollisen ryhmän tuhoaminen sellaisenaan, kokonaan tai osittain”. Ryhmän jäsenten tappamisen lisäksi tällaisiksi teoiksi täsmennetään vaikean ruumiillisen tai henkisen vammän aiheuttaminen, ryhmän elinolojen tahallinen heikentäminen sen tuhoamiseksi, syntymien estäminen ryhmässä ja lasten pakkosiirrot ryhmästä toiseen. Näihin kriteereihin myös IAGS viittaa julkilausumassaan.

Sana juurtui yleiskieleen, mutta arkiymmärryksemme käsitteestä on asteittain erkaantunut sen oikeudellisesta merkityksestä. Toisaalta juridinen määritelmä on sanan synnyttämiä mielikuvia väljempi, koska kansanmurha ei vaadi pyrkimystä tappaa jokainen kansanryhmän jäsen. Toisaalta se on arkimerkitystä tiukempi, koska tuotetun tuhon lisäksi pitää pystyä osoittamaan erityinen aikomus kansanmurhaan. Juuri tarkoituksellisuuden todistaminen on osoittautunut kansainvälisen oikeuden käytännössä hankalaksi. Tämä on nostanut tuomiokynnyksen korkeaksi, mikä on osaltaan vahvistanut yleistä käsitystä kansanmurhasta ”rikoksista suurimpana”⁷.

Sanan käyttövoima perustuukin osin siihen, että ”kansanmurha” luo vahvoja mielleyhtymiä 1900-luvun pahimpiin julmuuksiin. Sands kuitenkin varoittaa puheenparren myös johtavan helposti haitalliseen käsitykseen rikosten hierarkiasta, ikään kuin yksilöihin kohdistuvat rikokset ihmisyyttä vastaan tai sotarikokset olisivat ihmisryhmään kohdistuvaa kansanmurhaa ”pienempi paha”⁸.

*

Käsitteellä on alusta asti ollut myös tulevaisuuteen suuntautuva ulottuvuutensa. Yleissopimus kansanmurhan estämiseksi säädettiin tulevien loukkausten ehkäisemiseksi, kuten pian sen jälkeen hyväksytty YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistuskin. Allekirjoittaneet maat tunnustavat, että vaaditaan kansainvälistä yhteistyötä ”ihmiskunnan vapauttamiseksi [kansanmurhan] hirveästä vitsauksesta”, joka on ”kaikkina historian aikakausina tuottanut suuria menetyksiä ihmisyydelle”. Niinpä ne sitoutuvat kansanmurhan ”estämiseen ja rankaisemiseen”.

Omar El Akkad esittääkin kirjassaan *One Day, Everyone Will Have Always Been Against This* (2025), että sanana ”kansanmurha” toimii ennemmin varoituksena kuin jälkikätesenä tuomiona. Puhe kansanmurhasta tuo mukanaan velvoitteita.⁹ Kansanmurhatutkija Raz Segal vetoaa juuri varhaisten varoitusmerkkien tunnistamiseen perustellessaan, miksi hän luonnehti Israelin toimia ”oppikirjaesimerkiksi kansanmurhasta” heti sodan ensiviikkona: ”Eettinen ja juridinen velvollisuus estää kansanmurha syntyy jo sen merkittävästä riskistä, ei vasta sitten, kun tuho on täysin ilmeistä.”¹⁰ Vastaavasti holokaustitutkija Omer Bartov puhui marraskuussa 2023 ennakkoinnin tarpeesta: ”Historia opettaa, että on ratkaisevan tärkeää varoittaa kansanmurhan mahdollisuudesta ennen kuin se toteutuu, pikemmin kuin tuomita kansanmurha jälkijättöisesti sen jo tapahduttua.”

Puolta vuotta myöhemmin Bartov joutui toteamaan, että kansanmurhan riski oli käynyt toteen.¹¹

Kun ennakkovaroitukset eivät ole tehonneet, tutkijat ovat vedonneet eettisiin periaatteisiin pysäyttääkseen käynnissä olevan kansanmurhan. Sekä Segal että Bartov ammentavat käsitteen historiallisesta kytköksestä holokaustiin soveltaessaan sitä nykyhetkeen. Molemmat viittaavat moraaliseen imperatiiviin ”ei koskaan enää” nimeessään Israelin toimet Gazassa kansanmurhaksi. Bartovin mukaan luonnehdinnan kiistäminen rapauttaa kansainvälisen oikeuden järjestelmää, joka on luotu ehkäisemään holokaustin kaltaisten julmuuksien toistumista. Hiljaisuus uhkaa jopa koko moraalisen järjestyksemme perustaa.¹²

El Akkadin teos tarjoaa toisenlaisenkin moraalisen argumentin kansanmurhasta puhumiselle. Riippumatta käsitteiden kiistanalaisuudesta Israelin toimia Gazassa on kutsuttava kansanmurhaksi vielä, kun tilanteeseen voidaan puuttua ja saattaa tekijät vastuuseen. Toisin sanoen on eettisesti kestävämpiä todeta vasta jälkikäteen aina vastustaneensa tekoja ja päivillä, kuinka kaiken annettiin tapahtua. Asioista on puhuttava niiden oikeilla nimillä, kun tilanteessa on vielä poliittista ja henkilökohtaista panosta. Muutoin hapertuu liberaalin sääntöperustaisen järjestelmän ohella myös moraalinen omatunto.¹³

*

Jatkuvien julmuuksien äärellä määrittelykysymykset ja kiistely kielenkäytöstä on houkuttelevaa kuitata pelkäksi semantiikaksi. Lukemattomien uhrien ja mittaamattoman kärsimyksen rinnalla sanat tuntuvat toisaalta riittämättömiltä, toisaalta toissijaisilta. Nesrine Malik kiteyttää monien tunnot *The Guardianissa* 28.7. julkaistussa kolumnissaan:

”Kansanmurha, etninen puhdistus, joukkorangaistus – näistäkään luonnehdinnoista yksikään ei oikein tavoita räikeitä ja moninaisia tapoja, joilla palestiinalaisia Gazassa tapetaan: heitä pommitetaan koteihinsa ja teltoihinsa, poltetaan elävältä sairaalan sänkyihin, ammutaan ruokajonoihin ja nyt näännytetään hengiltä. Enää ei melkein ole väliä, mitä termiä käytetään: ei tarvitse kuin katsoa lapsen ohuen ihon läpi töröttäviä luita (samalla kun israelilaiset sotilaat estävät hänen tarvitsemansa ruuan perilletulon) tietääkseen, että tällä hetkellä tapahtuu rikos, johon täytyy välittömästi puuttua.”

Malik ei kuitenkaan vähättele käsitteellisen tarkkuuden merkitystä, saati väheksy sanojen voimaa. Päinvastoin hänen pääviestinsä kuuluu, ettei kielenkäytöllä voi (enää) perustella toimettomuutta.

Etelä-Afrikka nosti joulukuussa 2023 Kansainvälisessä tuomioistuimessa (ICJ) Israelia vastaan kanteen kansanmurhasta, ja Kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC) on antanut pääministeri Netanjahusta ja ex-puolustusministeri Yoav Gallantista pidätysmääräykset epäillyistä rikoksista ihmisyyttä vastaan ja epäillyistä sotarikoksista. Jää nähtäväksi, todetaanko Israelin valtiona rikkoneen YK:n

yleissopimusta kansanmurhan estämiseksi ja joutuvatko maan johtajat joskus vastaamaan teoistaan kansainvälisen oikeuden edessä.

On kuitenkin inhimillisesti kestävämpiä jädä odottaa lopullisia tuomioita ennen kuin Israelin tekoja kutsuu kansanmurhaksi. Kuten apulaisprofessori Iva Vuksić asian kiteyttää:

”Tyypillisesti odotan oikeuden päätöksiä tuomioistuinta, jotka arvioivat näyttöä itsenäisesti. [...] Ymmärsin kuitenkin, että [oikeudelliset] prosessit kestävät vuosia ja siviilit kuolevat parhaillaan pommeihin ja nälkään. Niinpä voimistui käsitys, että todistamme todennäköisesti kansanmurhaa.”¹⁴

IAGS:n päätöslauselma vastaavasti osoittaa, että käsitteellistä harkintaa voi ja täytyy harjoittaa jo ennen oikeusistuinten ratkaisuja.

Arkikielessä puhe kansanmurhasta paitsi nimeää tekoja, myös ilmaisee tyrmistystä ja vaatii toimia. Kansalaisyhteiskunnan syytöksille kansanmurhasta tuo kuitenkin painoarvoa, kun alan asiantuntijat jakavat yhä laajemmin näkemyksen termin kohdallisuudesta Gazan tapauksessa. He tunnistavat kansanmurhan mekaniikat, tiedostavat käsitteen käytön tiukat ehdot sekä tietävät, kuinka vaikea on näyttää kansanmurha toteen oikeusistuimissa ja saattaa tekijät oikeudelliseen vastuuseen. He ymmärtävät termin historiallisen painon ja sen mukanaan tuoman vastuun. Kun yhä useampi heistä silti – tai juuri siksi – katsoo velvollisuudekseen puhua kansanmurhasta, on syytä kuunnella.

IAGS muistuttaa kannanotossaan myös kansalaisyhteiskunnan vastuusta valtioiden patistamisessa täyttämään kansainväliset veloitteensa: estää kansanmurha ja rankaista siihen syyllistyneitä. On väsymättä puhuttava kansanmurhasta, kunnes julkinen paine kasvaa niin suureksi, että valtaapitävät ovat pakotettuja toimimaan.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. Alice Speri, Kiista kansanmurhan määritelmästä. Suom. Ville Lähde. *niin & näin* 1/2025, 17–19.
- 2 Ks. Sodos Asem, Israel’s war on Gaza: Why do legal experts say it’s genocide? *Middle East Eye* 14.8.2025.
- 3 Sit. Philippe Sands, *Paluu Lembergisiin* (East West Street, 2016). Suom. Titia Schuurman. Teos, Helsinki 2023, 264; vrt. 276.
- 4 Sands 2023, 385.
- 5 YK:n yleiskokouksen 11.12.1946 päätöslauselma 96, sit. Sands 2023, 515.
- 6 YK:n yleiskokous 9.12.1948, ”Convention on the Prevention of the Crime of Genocide”.
- 7 Sands 2023, 519–520; Speri 2025.
- 8 Sands 2023, 519–520.
- 9 Canongate, Edinburgh 2025, 25
- 10 Asem 2025.
- 11 Omer Bartov, As a former IDF soldier and historian of genocide, I was deeply disturbed by my recent visit to Israel. *The Guardian* 13.8.2024.
- 12 Omer Bartov, I’m a Genocide Scholar. I Know it When I See it. *NYT* 15.7.2025; Asem 2025.
- 13 Ks. El Akkad 2025, erit. 25, 27–28, 88.
- 14 Asem 2025.